

A szociális esetmunka kommunikatív tere

A tanulmány igyekszik releváns képet alkotni a szociális esetmunka problémamegoldó módszertanáról a kommunikációs tér szerepének kihangsúlyozásával. Egy kommunikációs diszkuszió és egy praxisorientált szociális segítő modell kapcsolatában jelenik meg a probléma interdiszciplináris koncepciója, melyben a probléma és annak megoldása túlmutat a professzionális segítő interakciók természetén. A szociális és a kommunikatív tér funkcionális közelítése, halmazati metszéspontjának értelmezése egy célt szolgál, hogy kapcsolatot hozzon létre a szociális esetmunka és a kommunikáció interperszonális jelenségvilága között az egy töről fakadó „probléma” értelmezéséhez. Ezzel új utak és lehetőségek nyílnak meg a szociális esetmunka és problémamegoldó modellek tágabb kontextusú funkcionalista magyarázatához, a problémamegoldás, mint a kommunikáció által rendelkezésre álló felkészültség specifikációin keresztül.

A problémamegoldás kommunikatív megközelítése lehetőséget teremt az esetmunkában jól ismert problémamegoldó fázisok működési egységének, különösen a problémadefiníciót meghatározó ún. explorációs szakasz tudati és érzelmi irányultságainak viszony szintű magyarázatára. Ezáltal a probléma megfogalmazása és értelmezése a segítő kapcsolatban résztvevők felkészültségeinek (emocionális és tudás vagy képesség) egy lehetséges explicit hozadéka. A közös problémaértelmezés a hiányzó felkészültség – deficitiek kiegyenlítésére, ún. többletfelkészültségek elérésére irányul, melyben meghatározó szerepe van a kapcsolat fejlődésének.

A szociális esetmunka, mint alkalmazott professzió jövőképe alakulása, egyre meghatározóbb szerepet tölt be a szociális munka a hazai szakmai közéletben. A szociális esetmunka megjelenése és fejlődése a tudományosság igényét kívánta életre kelteni egy olyan komplex szemléletű modell létrehozásával, mely a rendszerelvű látásmód és egyéb analitikus irányzatok módszertani elveit elmélyítve, a közvetlen emberi segítség professzionalizálódását eredményezte.

Az esetmunka olyan, eredetét tekintve az 1920-as évek óta empirikus pályán mozgó, hazánkban alig 20 éves múltra tekintő alkalmazott területe a szociális munkának, mely több integrációs kísérlet elvi végterméke volt már, mígnem analitikus beágyazódásából kiszakadva saját módszertani irányelvekre talált.

Módszertani ismeretanyagát tekintve rendkívül komplex, a *probléma-erőforrás-autonómia* hármasságában értelmezhető humánspecifikus segítő professzió, melynek legitim szerepét a személyközi interakciók adják. A megszerzett gyakorlat és tapasztalat fontos része az ismeretek orgánumának, mely érettséget, s közben folyamatos „fejlődni képességet” kölcsönöz alkalmazójának.

A kliensrendszerrel folytatott interakciók szemszögéből vizsgálva a szociális esetmunka folyamata egy olyan konstruktív együttműködés, mely az autogén problémamegoldás vagy re-produktivitás – egy magasabb szintű működés – irányába fejt ki segítő hatását. Ebben a fejlesztő tevékenységben a kommunikatív szintér minősége meghatározó a problémamegoldás folyamat- és eredményértékelése szempontjából.

A probléma definiálása, mely önálló értelmezést nyer a szociális esetmunka praxisában, nem nélkülözheti kialakulásának és megoldásának szociális és interaktív kontextusát. A probléma – az esetmunka megközelítésében – olyan adekvát külső és belső erőforrások hiány-konglomerátuma, mely életvezetési, adaptációs nehézségeket generál, s kilátásba helyezi annak megoldására szerződő interaktív együttműködés lehetőségét.

A probléma – kitekintve létrejöttének és értelmezésének társadalmi vetületére – a szociális tér kontextusában jelen lévő konstrukció, aminek jellege szoros összefüggést mutat az emberi lét sajátosságaival, az együttélések, a kapcsolatok természetével. Kialakulása és megoldásának alternatívái egyaránt értelmezhetők a különféle interakciók szintjén. Legyen szó bármely természetű problémáról – létrejöttének, csakúgy mint értelmezésének, rendkívül heterogén megközelítése lehet. A kommunikáció a problémát sajátos jelentéstartalommal ruházza fel, hisz legitimálja, elfogadhatja a szociális tér társas interakcióinak, problémamegoldó működéseinek szabályszerűségeit, s ezáltal elérhetővé teszi valamennyi problémamegoldó „ágens” számára azt a tudást, ismeretet vagy kompetenciát, amelyen keresztül problémáját megértheti, másokkal megértetheti, vagy akár meg is oldhatja. A kommunikációelméletben ismert szignifikációk is azokat a személyes tudásokat, valamint megszerzésük metodikáját foglalják magukban, amelyek a kommunikáción keresztül nyernek legitimációt. A kommunikáció ebben a felfogásban egy folyamatos rendelkezésre állás a világ és belső integráns állapotváltozásainak aktuális értelmezéséhez. Megállapodhatunk tehát abban, hogy a kommunikáció segít eligazodni a probléma kialakulásának, meghatározásának és megoldásának területein.

A következőkben a probléma prediktív megközelítésének irányából két tudományos álláspont ismérveinek, főbb találkozási pontjainak és alkalmazhatóságának összehasonlító elemzésén keresztül az emberi problémamegoldás alkalmazott területeinek bemutatására, integrálására törekszem.

A két modell vagy tudományos diszkusszió a kommunikáció participációs elmélete,¹ valamint a szociális esetmunka problémamegoldó munkamodellje.²

Mindkét modell az emberi problémamegoldás lehetséges aspektusait vizsgálja elméleti és gyakorlati megközelítésből.

Az elemzés szempontjai a részesedés (participáció), probléma, a problémamegoldás és a problémamegoldáshoz szükséges felkészültségek rendszerének összehasonlítása.

Participációs elméletében a szerző a kommunikációban látja a probléma felismeréséhez és adekvát megoldásához szükséges felkészültség elérhetőségét. A kommunikáció az, mely a probléma felismeréséhez és megoldásához szükséges tudást elérhetővé teszi, a társas lét interakcióit irányítva és meghatározva. A participáció nem más, mint a problémamegoldásra való felkészültségek megszerzésében való egyéni vagy kollektív részvétel, részesedés lehetősége.

A kommunikáció úgy jelenik meg, mint a problémamegoldó (ágens) világának egy lehetséges állapota. Egy olyan konstans állapot vagy lehetőség, mely világértésünk egyik megkerülhetetlen kiindulópontjának tűnik.

Az előbbiekkal ellentétben a szerző említi a tranzaktív vagy interaktív viszonyulásokat is, melyek – meghatározott kapcsolatrendszerükön keresztül – a problémamegoldásra való felkészültség változásának vagy éppen változtatásának perspektívájából tekintenek a kommunikációra, így annak lényegét valamiféle változásban látják.³

A problémamegoldó modell, mint a professzionális segítő kapcsolatra épülő fázismodell, a megfogalmazott cél(ok)ra – melynek tárgya a jelenben észlelt probléma – szerződő és ennek érdekében szisztematikus együttműködést kialakító folyamat. A participációs elmélet megközelítéséből ez a folyamat azonos az interaktívval, mely az ágens tényleges vagy potenciális felkészültsége elérhetőségének változására-változtatására irányul. Ez a fázislépéseket megfogalmazó progresszív (a probléma egyedi értelmezésétől az általános felé haladó, s ezzel a problémaértést elősegítő) folyamat – a participációs elmélet analógiájaként – a problémamegoldó ágens egy lehetséges megváltozott világának axiómája. A két modell közti alapvető különbség a problémamegoldás inaktív és aktív fakultásai. Így a problémamegoldó modell szempontjából a kommunikáció nem egy lehetséges konstans állapot, mely a felkészültség elérhetőségét teszi lehetővé, hanem egy szükségszerű állapot, mely a releváns felkészültség elérésére predesztinál. Ugyanakkor a problémamegoldó felkészültség elérhetőségére irányuló változás

¹ Horányi Özséb, szerk., *Kommunikáció, mint participáció* (Budapest: Typotex Elektronikus Kiadó, 2007)

² Perlman, Helen Harris, *Social Casework: A Problem-Solving Process* (Chicago: The University of Chicago Press, 1957)

³ Horányi Özséb, "A kommunikációról", in *A társadalmi kommunikáció*, szerk. Béres István – Horányi Özséb, (Budapest: Osiris Kiadó, 1999), 22.

vagy változtatás intervenciók lehetőségei feltételezik a kommunikációt, mint a problémamegoldásra való felkészültség elérhetőségének konstans állapotát, így a két modell taxatíván is egészíti egymást. Ennek viszonylag egyszerű magyarázatát adja, hogy kommunikációs felkészültség nélkül, mint ahogy a kommunikációban résztvevő felek nélkül sem beszélhetünk a problémamegoldás folyamatára irányuló változás vagy változtatás folyamatáról, azaz a segítő együttműködésről.

A kommunikáció és az interakciók sokszínűsége tehát nélkülözhetetlen építőkövei a professzionális segítésnek vagy problémamegoldásnak.

Problémának nevezi a kommunikációs diszkusszió azt (az esetleges) különbséget, amely az ágens jelen állapota és egy számára kívánt állapot között van. A különbségnek két forrása lehet: vagy az ágens állapota vagy pedig az ágens környezete változik meg úgy, hogy kívánatos volna valami további változás. A problémamegoldás, a probléma természetéből kifolyólag mindig csak konkrét – individuális – lehet. A probléma akkor tekinthető megoldottnak, ha a problematikus különbség megszűnt.⁴

A problematikus különbség ugyan feltételezi a kívánt állapot irányába való elmozdulást, ez azonban a probléma természetének átértelmezését segíti. A segítő kapcsolatban a probléma individuális szinten jelentkezik, a problémamegoldás folyamatának célirányultságából kifolyólag azonban, mint racionalizált, optimalizált végtermék, elveszíti individuális jellegét. A cél a problematikus helyzet demisztifikálása, általánosítása, mely segíti a kívánt állapot elérését. A modell jelen és jövő irányultságát kiegészítve gyakran megjelenik a múlt-jelen-jövő „dif-fúziója”. A megismerés interperszonális jellege alapozza meg a segítőkapcsolat hogyanját és értékét, amely a tapasztaláson alapul. A múlt, a jelen és a jövő közti különbség a tapasztalás lehetőségeinek a feltétele. A múlt a probléma esetleges korábbi megoldásainak alternatíváit jelenítheti meg (hogyan működött másként a mostanéhoz képest, milyen változást tapasztalt), így azok narratív analízise vezet el a jelen, s egyben a kívánt állapot értelmezéséhez. Ha ez az összefüggés bekapcsolható az intervenciók folyamatba, akkor a problematikus különbség a kliens jelen állapota és a múltban megtapasztalt (egyben kívánatos) állapota között van. A különbség forrása lehet implicit vagy explicit az erőforrások elérhetősége szempontjából. Cél a releváns erőforrások allokációja a különbség megszüntetése érdekében.

A problémamegoldó tulajdonság minden ágens közös tulajdonsága. Az ágens terminus nemcsak individuumra vonatkozhat, hanem minden olyan rendszerre, mely problémát old meg. A problémamegoldás az a színtér, amelyben minden

⁴ Horányi Özséb, "A kommunikációról", in *A társadalmi kommunikáció*, szerk. Béres István – Horányi Özséb, (Budapest: Iris Kiadó, 1999), 23.

ágens két alapszükségletet törekszik kielégíteni: a túlélést és életminőségének fenntartását. A problémamegoldás e tekintetben sikeres alkalmazkodást jelent.⁵

Perlman modelljében a problémamegoldás individuális, melynek fókuszában a probléma jellegétől függően állhatnak az esetleges alapszükségletek (bio-pszicho-szociális) kielégítésén túl a személyes hatékonyság, problémaérzékenység, a változás vagy változtatás individuális képességei. A modell kölcsönös együttműködést feltételez a sikeres alkalmazkodás felé vezető úton, mely az ágens sajátos problémamegoldó kapacitásaihoz mérten nem értelmezhető a kollektív ágenssel (közösséggel) azonos erőfeszítésnek. Az egyéni esetmunka és a segítő együttműködés célja az önhatékony problémaértelmezés és problémakezelés helyreállítása, mely egyben a kliens sikeres alkalmazkodását is jelenti környezetéhez. Horányi participációs elméletéhez képest Perlman belépteti a sikeres alkalmazkodásért felelős személyek körébe a segítőt is.

A szimbolikus (mint kognitív séma) egyik lehetséges helye a problémamegoldáshoz szükséges felkészültségnek. A szimbolikus egy olyan sajátos konstitúció, mely a szignifikáció eredményeként jön létre, azaz egy, az ágens által elfogadott konstitutív szabály (legitimáció) mentén. Ahhoz, hogy a szignifikáció (mint felkészültség a problémamegoldásra) az ágens számára elérhető legyen, egyrészt a szignifikánst (tudás, motiváció, ismeret) kell elérhetővé tenni, másrészt a szignifikációnak (mint felkészültség megszerzésének) magának legitimálnak kell lennie.

Az „elérhető” használata a szignifikáció kontextusában az ágens részesedése (participációja) a problémamegoldás érdekében (mint a percepció modalitások vagy a percepció lehetősége, a szignifikátum [mint probléma] megértése, illetőleg megértésének lehetősége, vagy a felkészültséggel rendelkezés, illetőleg e rendelkezés lehetősége).

A természetes közösségekben (szocializáció) elérhető felkészültségek, tagjaik számára eredendően adott felkészültségek aggregátumai. A nem természetes közösségekben elérhető „többlet”-felkészültség elsősorban az, ami a különböző szignifikációs módokon adott, illetőleg – másodsorban – olyan azonosságok, hasonlóságok, különbségek felismeréséből erednek, melyek nem voltak a felkészültség implicit vagy explicit (korábban elsajátított) tartalmai.

A probléma felismeréséhez és tényleges megoldásához szükséges felkészültségek különböző attitűdöket és ezen attitűdök keretében megjelenő tartalmakat foglalnak magukban. Az attitűdök között kognitív, ún. propozicionális attitűdök (pl. tud, hisz, vél, feltételez) és nem kognitív attitűdök (pl. örül, remél, bízik) egyaránt megtalálhatók. A kognitív tartalmak, mint szignifikátumok lehetnek pl. a hogyan-tudások között szereplő helyzetfelismerés vagy problémamegoldó kész-

⁵ Horányi Özséb, „A kommunikációról”, in *A társadalmi kommunikáció*, szerk. Béres István – Horányi Özséb, (Budapest: Osiris Kiadó, 1999), 23.

ség, egyéb percepció, cselekvés- és feldolgozási képességek. A kommunikációs fogalmak magyarázatául szolgál a szignifikáció, mint felkészültség a probléma megoldására, mely a következő alkotóelemeiből tevődik össze: 1. a szignifikáns, mint tudás, érzés, motiváció; 2. a szignifikátum, mint a probléma és megoldásának ismerete, képessége.⁶

A problémamegoldó modell, s így a segítő szociális interakciók vonatkozásában – mely alól kivételt képeznek a csoportos vagy közösségi szinten zajló célirányos interakciós formák – a problémamegoldáshoz szükséges felkészültség explicit tartalmai különböznek. A segítő kapcsolatok természetéből adódóan eredendő különbség van segítő és segített (kliens) problémamegoldó felkészültségében, hisz ebben nyer értelmezést maga a segítés, mint folyamat. A segítés, mint professzió, képessé teszi (bizonyos többletfelkészültségek birtokosává) a segítőt, mint képzett problémamegoldót, ugyanakkor a segített csak a segítés (intervenciók) folyamatában vagy folyamata által válik felkészültebbé vagy önálló problémamegoldóvá.

A kliens (ágens) tényleges vagy elérhető részesedése a problémamegoldásban, adott felkészültségeinek implicit (eredendő) vagy explicit (korábban elsajátított) aggregátumai. A segítő kapcsolat kontextusában ezek az eredendően adott vagy elérhető felkészültségek olyan újszerű felismerésekkel (szimbolikus aktusokkal) bővülnek, melyek bővítik a kliens felkészültségének explicit tartalmait, kvázi problémamegoldó alternatíváit és megoldókészségét. A kliens individuális problémaértelmezéssel, problématudattal lép be a segítő kapcsolatba, a folyamatmodell eredményeként azonban adekvát problémaérzékenységgel és fejlett önhatékonysággal bír. Ebben az összefüggésben a professzionális segítő kapcsolat úgy jelenik meg, mint a nem természetes közösségek egy releváns ágense, mely interperszonális szinten (a természetes közösségek támogatórendszerét kiegészítő) szubsztitúciós rendszerként működik.

Ebben a szubsztitúciós rendszerben a problémamegoldás kontextusában értelmezett legitimitáció (problémamegoldásra irányuló konstitutív szabály) kezdeti inkoherenciája a látszólagos vagy valóságos koherencia irányába halad. Kialakul a közös problémanyelv és értelmezés rendszere, azaz egységbe fejlődik a „hogyan” tudás képessége, lezajlik a közös valóság konstruálása, legitimálása. A probléma megoldása egy magasabb intervenciós szinten rögzül, a személyiség fejlődik.

A probléma értelmezéséhez és/vagy megoldásához szükséges szignifikáció mind a segítő, mind pedig a segített kognitív struktúrájának része. Ezek tényszerűségével az interakciók során számolni kell, hisz nagymértékben befolyásolhatja a segítő folyamat kimenetelét.

⁶ Horányi Özséb, "A kommunikációról", in *A társadalmi kommunikáció*, szerk. Béres István – Horányi Özséb, (Budapest: Iris Kiadó, 1999), 24-32.

Az ún. legitimációs különbségek jellemző indikátorai lehet(nek):

- a) Az eltérő társadalmi (faji, vallási vagy etnikai), szocioökonómiai státuszok, vagy bizonyos szubkultúrák érték-, norma- és viselkedésrendszere, melyek sajátos legitimációkat jelenthetnek. Mindezt jól példázza pl. a többségi társadalom problémaérzékenysége a deviáns szubkultúrákkal szemben. Ha a segítő a többségi társadalom tagja-e, nehezebben tud a legitimációs különbségekkel azonosulni, mindamellett hogy feladata, mint aki segítőként a kisebbség tagja;
- b) A szubjektív problémadefiníció, mely effektív vagy ineffektív problémamegoldásokhoz, így legitimációkhoz vezet. A jól definiált probléma kontextusában a megoldáshoz szükséges adatok rendelkezésre állnak, adott az elérendő cél is, csak a megfelelő eljárást kell alkalmazni a megoldáshoz. A rosszul definiált (inadekvát) probléma esetében a rendelkezésre álló tényezők bizonytalanok, bizonyos valószínűséggel becsülhetők csak meg – vagyis több rossz megoldás vagy cél is lehetséges.
- c) Az indifferens problématudat, amikor valamilyen személytől idegen legitimáció áldozatává válik ügyfelünk. Az erre irányuló legismertebb problémakör a delegált (vagy kívülről motivált) kliens.

A segítő folyamatban megjelenő kognitív és érzelmi attitűdök, valamint azok tartalmi vonatkozásai a problémamegoldás meghatározó szereplői, melyek a segítő találkozás során explicit tartalommal telítődnek. A tartalmi telítődés egyik meghatározó feladata a segítő kapcsolatoknak.

A problémamegoldó modell mechanikus szemléletével a cél- és eredmény-irányultság kognitívait hangsúlyozza, a problémamegoldás egy időben korlátolt, teljesítményorientált megközelítésével. A kognitív tartalmi telítődés a hatékony problémamegoldás alternatívájaként jelenik meg, így elsősorban a hogyan-tudás képességeit rekonstruálja és legitimálja. A szerződéskötéstől az akció lezárásáig a folyamat mintájául szolgál egyfajta szociális tanulásnak – nevezzük problématanulásnak –, mely által a segített többlet-felkészültségekkel gazdagodik. A felkészültség releváns és elérhető a problémamegoldó ágens számára az interakciók – nevezzük intervencióknak – révén.

Az egyes ágenstípusokat kategoriálisan jellemzi az, hogy miféle felkészültségei lehetnek (miféle problémák megoldására lehetnek felkészültek), illetve miféle lehetőségeik vannak felkészültségük (problémamegoldó kapacitásuk) gyarapítására.

A továbbiakban az összehasonlítást az egyéni felkészültségek lehetséges alternatívái mentén vizsgálom, a szociális esetmunka modell résztvevőinek eredeti (vagy hozott) és szerzett (vagy többlet-) felkészültségei alapján.

1. táblázat:

Problémamegoldó felkészültségek a professzionális segítő kapcsolatban.

<i>Problémamegoldó ágensek felkészültségei</i>		
<i>Kliens</i>	<i>Professzionális segítő</i>	
<i>explicit</i> ←	<i>implicit</i> →	→ <i>Explicit</i>
<p>Szimbolikus (vagy szociális) tanulás</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>a hogyan tudás képességei</i> (problémaértelmezés és megoldás) self-erősítők és transzformátorok használata – <i>saját erőforrások mobilizálásának képessége</i> implicit tartalmak feldolgozása, generalizálása – <i>problémamegoldó alternatívák analizálásának képessége</i> kreativitás és megismerés 	<p>Eredendő típusfelkészültség</p> <ul style="list-style-type: none"> – genetikailag kódolt – differenciált – endogén fejlődési periódusban válik elérhetővé – kognitív és érzelmi attitűdmintázatok 	<p>Folyamatszintű ismeretek és készségek:</p> <p>Meghallgatás, aktív figyelem képessége</p> <p>Testbeszéd világos megértése</p> <p>Paranyelvi jellemzők és proxemikus viselkedés ismerete, értelmezése</p> <p>Parafrázisok használata:</p> <p>Kérdezés, fókuszálás, tisztázás, konfrontálás, megerősítés</p> <p>Adatok rendszerezésének, Prioritások felállításának képessége</p> <p>Értelmező, analizáló képesség</p> <p>Összegzés, értékelés képessége</p> <p>Munka lezárása, leválás</p> <p>Tudásszintű ismeretek:</p> <p>Kliensrendszer ismerete</p> <p>Humán ökörendszer ismerete</p> <p>Jogi, pszichológiai, szociál-politikai ismeretek</p>

A szignifikáció különböző módjai, főként a szimbolikus eszközökkel történő problémamegoldás nagyobb esélyt jelent az adaptáció sikere szempontjából, miután komplex problémák kezelésére is alkalmas. Mindez abból adódik, hogy maga a problémamegoldás először ezen szignifikációkkal létrehozott és a jövőt anticipáló modellekben történhet, ami gyorsabb és komplexebb megoldásokhoz vezethet.⁷

Ha szisztematikus cselekvési modellekben gondolkodunk – a kognitív modellalkotás analógiáján –, a megkonstruált szimbolikus modellek szerepe és funkció-

⁷ Horányi Özséb, "A kommunikációról", in *A társadalmi kommunikáció*, szerk. Béres István – Horányi Özséb, (Budapest: Osiris Kiadó, 1999), 33-34.

ja egyazon célt szolgál, a problémamegoldás hatékonyságának mielőbbi növelését. A mesterséges problémamegoldó modellek szisztematikus lépéskombinációi (mint a szerződés-kötés-cselekvési terv – akciófázis) ellenőrzött cselekvés útján megtapasztalható kognitív tartalmi explicitek (kondicionálás) és készségek fejlesztése (szimbolikus tanulás) mentén fejtik ki szándékolt hatásukat. Ennek értelmezésében a modellezés egyfajta funkcionális megközelítése a segítő kapcsolatnak.

2. táblázat:

A szisztematikus problémamegoldás folyamatmodellje

<i>KONTAKTUSFELVÉTEL</i>	<i>→ CSELEKVÉS</i>	<i>→ EREDMÉNY</i>
1. probléma körülhatárolása, meghatározása 2. cél meghatározása 3. szerződés-kötés 4. felmérés 5. értékelés 6. cselekvési terv megfogalmazása 7. prognosztizálás	8. terv végrehajtása 9. befejezés	10. értékelés 11. monitoring

Ez a megközelítés egy újfajta értelmezést tulajdonít a segítő kapcsolatok világának, melyben a segítség fogalmi kerete és ezen belül a kapcsolatok természetessége, személyessége, érzelmi involváltsága átértelmeződik. A segítő kapcsolatok (szociális munka) természetes fejlődésének rögzös útján mára eljutottunk a „modellisztikus segítségnyújtás” világába, ahol bizonyos értelemben leszűkül a személyesség és az érzelmi megértés, mint releváns kapcsolati tényezők lehetőségének tere. Ennek háttérben a társadalmi változások sajátos mintázatán túl a klasszikus értelemben vett interperszonális segítség specializálódásának, a halmozott problémák individuális megjelenésének is lényeges szerepe van. Cél a szimbolikus modellek élményközpontúvá tétele kell hogy legyen, ahol az experimentális vagy élményszerű elemek a meghatározói a folyamat alakulásának. Ezek az elemek lehetnek a szimbolikus tanulás részei is, de semmiképp sem nélkülözhetik az emocionalitást, valamint az arra szánt időt és teret. Csak ezek mentén juthatunk el a hosszú távú fenntarthatóság vagy az abszolút önhatékonyság kialakításának magyarázatáig.

HAÁSZ SÁNDOR